

Slaget vid Lappo.

Verklighet och myt.

Slaget vid Lappo den 14 juli 1808 framstår alltjämt i det allmänna medvetandet som en av de få glanspunkterna i 1808 års fälttåg. Såsom segrans organisatörer framträdde två av krigets mest namnkunniga hjältar: Carl Johan Adlercreutz och Georg Carl von Döbeln. Den förre förde såsom generaladjutant det högsta befälet å den svenska sidan, den senare — vid denna tid överste — ledde andra brigadens framgångsrika stormning av Lappo Storby. Som så ofta annars är det Runeberg, som har bestämt eftervärldens uppfattning. I »N:o femton Stolt» talas om »den sköna dagen på Lappos fält», och i »Döbeln vid Jutas» betecknas diktens huvudperson som »Lappos hjälte». Uppfattningen inpräntas årligen i skolbarnen. I kommentaren till gällande skolupplaga av »Fänrik Ståls sägner» förklaras uttryckligen, att Adlercreutz vann »en vacker seger» vid Lappo och att Döbelns brigad utmärkte sig¹.

Och dock är den populära uppfattningen på väsentliga punkter sedan länge övergiven av den historiska forskningen. I den år 1902 utkomna tredje delen av det stora generalstabsverket »Sveriges krig åren 1808 och 1809» framhålles, att de svenska styrkorna voro numerärt överlägsna ryssarna och att slagets resultat i taktiskt avseende var obetydligt, beroende på det olyckliga sätt, varpå anfallet utfördes, vilket »måhända» väsentligen var en följd av Adlercreutz' okunnighet om fiendens verkliga ställning och om terrängen. Där-

¹ Skrifter utg. av Modersmåslärarnas Förening, nr 31, Fänrik Ståls sägner (1943), s. 243, 264.

emot anses slagets moraliska och strategiska följder ha varit betydande mot bakgrunden av »den långa reträttens nesa»¹. Nyligen har Sture M. Waller i sin stora Döbeln-biografi underkastat slaget en förnyad granskning — en tacksam uppgift på grund av den diletteriska källbehandling, som präglar framställningen i »Sveriges krig». Wallers slutomdöme blir i fråga om slagets allmänna karaktär detsamma som generalstabsverkets. Däremot framhåller han, uppenbart med rätta, att Adlercreutz ej kan lastas för sina anfallsdispositioner, som ju inte följdes; skulden för misslyckandet lägges på andra brigadens förhastade stormlöpning. Att Döbeln genom denna begått ett orderbrott är uppenbart; däremot är det ovisst, om själva stormningen skedde på hans initiativ. Waller menar, att så ej var fallet, utan att Döbelns underordnade i sin tur begingo ett orderbrott². Vid ventileringen av Wallers avhandling hävdade däremot författarens egen opponent, fil. lic. Sven Olsson, att något dylikt orderbrott ej förekommit och att stormningen var en följd av Döbelns direktiv för framryckningen. Denna fråga, som delvis sammanhänger med att Döbeln och en av hans bataljonschefer, J. F. Eek, lämnat motstridiga uppgifter, kan här lämnas därhän; då Döbeln under alla förhållanden beordrat viss framryckning och då han aldrig tvekade att påtaga sig ansvaret för stormningen, kan han i fortsättningen betecknas som den faktiskt ansvarige.

Slagets huvuddrag äro alltså klara. En fråga återstår: hur har den gängse, mytiska bilden av slaget uppstått?

Utgångspunkten för ett studium av denna fråga är Döbelns rapport. Den finnes bevarad i två koncept bland Döbelns papper i Krigsarkivet³; originalrapporten har däremot ej kunnat återfinnas⁴. Det första konceptet, som är odaterat,

¹ Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstabens krigshistoriska afdelning, III (1902), s. 296 f.

² Sture M. Waller, Georg Carl von Döbeln, Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808—1813 (1947), s. 50 ff.

³ Döbelnska arkivet, vol. I, Krigsarkivet.

⁴ Waller, a. a., s. 51 not 73.

är försett med en rad rättelser i marginalen; det andra, som är en renskrift av det första med rättelserna införda, bär dateringen den 16 juli och är i motsats till detta undertecknat. Då rättelserna i det första konceptet otvivelaktigt skola ses i ett sammanhang — vilket hittills ej skett — ha vi att räkna med tre olika versioner av rapporten, vilka i fortsättningen komma att kallas den första, den andra och den tredje. Skillnaden mellan den andra versionen och den tredje består däri, att ett längre avsnitt av ganska underordnat intresse strukits¹. Jämförelsen kan därför koncentreras till de båda första versionerna.

Dessa stå i klar strid med varandra på den avgörande punkten: i fråga om Döbelns orderbrott. Den första versionen ger följande bild: brigaden framryckte men fick genom Adlercreutz' adjutant kapten M. Björnstjerna order om halt; ordern efterkoms, men vissa av fienden vidtagna åtgärder föranledde Döbeln att »kanske tidigare än Hr Generalens intention varit» ge order om ny framryckning. Sammanhanget är klart: Döbeln ryckte fram i strid med givna order. Den andra versionen ger en annan bild: brigaden framryckte men fick genom kornetten E. Düring order om halt; ordern efterkoms, men av anförda skäl framryckte Döbeln likväl efter en stund; kort därpå kom emellertid Björnstjerna med order om framryckning. Enligt denna version blev alltså orderbrottet nästan omedelbart sanktionerat av Adlercreutz genom en ny order; Döbeln endast förekom sin chef — om någon verklig insubordination kan man inte tala. Det bör tilläggas, att den andra versionen också innehåller två inskott, vilka gå ut på att Döbeln i samband med framryckningen gav bestämda order åt sina underlydande².

Försök ha gjorts att harmonisera de bägge versionerna, t. ex. genom antagandet att Björnstjerna kommit två gånger, först med order om halt, sedan med order om framryck-

¹ Den tredje versionen är publicerad av Napoleon v. Döbeln, Bidrag till historien om åren 1808, 9 och 13 (1840), s. 8 ff.

² Jfr Waller, a. a., s. 44.

ning¹. Utvägen måste avvisas såsom metodiskt oriktig. Det är i själva verket nödvändigt att underkänna en av versionerna. Valet är lätt: såväl i en samtida källa, Eeks rapport, som i två senare framställningar uppges bestämt att Björnstjerna kom med order om halt². De ändringar, som Döbeln gjorde i sitt koncept, voro alltså tendentiösa; deras syfte var att beslöja orderbrottet. Budet med Düring måste utmönstras, likaså Björnstjernas order om framryckning. Det är i detta sammanhang likgiltigt, om dessa bägge uppgifter äro gripna ur luften eller om de skapats genom förvrängning av för oss okända fakta.

Hur har då Döbeln kunnat göra denna osannfärdiga konstruktion? Forskningen har varit inne på den rätta vägen men låtit ett konstaterbart faktum bli en lös gissning: han har handlat i samförstånd med Adlercreutz³. Att ljuga inför denne, som själv sänt Björnstjerna med ordern och således visste att Döbeln begått ett orderbrott, var ju fullständigt meningslöst. Det troliga är rent av, att Adlercreutz beordrat Döbeln att ändra rapporten. Ett sådant antagande kan desto hellre göras, som vi veta att Döbeln en månad senare fick formlig befallning från högkvarteret att ändra sin rapport om slaget vid Kauhajoki. Han strök då vissa uppgifter om ryska grymheter mot den finska allmogen, och anledningen synes ha varit den, att man ville bespara Gustaf IV Adolf dylika obehagliga underrättelser⁴. Samma syfte förorsakade ändringen av rapporten om slaget vid Lappo: kungen skulle föras bakom ljuset. Att Adlercreutz ej stod främmande för dylik falskhet bevisas därav, att han i sin rapport angav de svenska truppersnas numerär till 3300 man, medan de i själva verket räknade 4500 man⁵; när han samtidigt angav ryssarnas antal till 6000 man i stället för det faktiska 4100

¹ E. G. v. Döbeln, Några anteckningar om och af general von Döbeln, II (1856), s. 8 not; Sveriges krig, III, s. 282 f., 286; Waller, a. a., s. 49, 51.

² Waller, a. a., s. 49 not 60.

³ E. G. v. Döbeln, a. a., s. 8 not; Waller, a. a., s. 43 not 33.

⁴ Waller, a. a., s. 58.

⁵ Waller, a. a., s. 41 f.

man¹, kan han delvis ha varit i god tro, men man har rätt att misstänka en medveten justering uppåt. Dessa falska styrkeuppgifter ställde den svenska segern i ett synnerligen ärofyllt ljus: striden hade utkämpats mot en nästan dubbel övermakt.

Detta var dock inte tillräckligt för att slaget skulle komma i en för Adlercreutz behaglig dager. Segern hade ju i själva verket vunnits genom ett orderbrott av Döbeln. Konklusionen måste då bli den, att han var den verkliga segerherren och att Adlercreutz' order om halt varit oklok. Det låg följaktligen i generaladjutantens eget intresse att låta andra brigadens stormning framstå som en följd av hans order och att förtiga eller camouflera Döbelns orderbrott. I Adlercreutz' rapport om slaget talas heller inte om något sådant. Döbeln får idel beröm: »Öfverste Döbeln med sin vanliga tapperhet lät ingen ting uppehålla sin attaque utan forcerade med den ena bataillon efter den andra in uti byen, som gaf mycken öfverlägsenhet åt oss»². Talet om att Döbeln ej lät något uppehålla sig var ju en finkänslig omskrivning av det faktum, att inte ens befälhavarens order förmådde hejda honom. Döbeln torde ej ha varit oberörd av Adlercreutz' överseende. I den andra versionen av hans rapport ingår följande harang: »Herr Generaladjutantens gorda dispositioner, generalstabs och öfveradjutanters utmärkta hog att synas och öfvervara alla attackerade ställen — ger ett förhögt värde till desse personer, hvars beröm egentligen icke tillhör min rapport». Denna passus tillhör emellertid det avsnitt, som ej kommit med i den tredje versionen.

Ytterligare en person måste ha varit invigd i komplotten, nämligen Björnstjerna; det var ju hans roll som förfalskades. Det är då av intresse att konstatera, att det var han som sändes till konungen för att överbringa segerbudskapet. Han lovordades f. ö. i Adlercreutz' rapport för »den utmärkta nit och skicklighet», som han hade givit prov på, »i det han vid

¹ Sveriges krig, III, bilaga 30; Waller, a. a., s. 42 f.

² Adlercreutz' rapport 18/7 1808, tr. bland Bulletiner från finska arméen 27/7 1808; Waller, a. a., s. 44.

alla tillfällen visat en särdeles och väl grundad uppmärksamhet på fiendens rörelser och med redighet sådant anmält, dels med sin närvaro sökt lifva mod och tilltagsenhet, der faran var störst»¹. När Björnstjernas son C. M. Björnstjerna 1851 skulle utge sin faders s. k. Anteckningar, ställdes han just i kapitlet om Lappo inför vissa svårigheter. Då faderns manuskript slutade vid år 1804, måste han efter denna tid lita till andra källor; det har kunnat visas, att han i sin skildring av förhistorien till 1809 års revolution nöjde sig med en synnerligen okritisk kompilation². Något liknande gäller kapitlet om Lappo. E. G. von Döbeln, generalens släkting, påvisade redan 1856 vissa egendomligheter i detta kapitel³. Då det likväl inte helt spelat ut sin roll i diskussionen om slaget, böra några ord sägas om det⁴. En huvudkälla var Adlercreutz' rapport; dess lovord åt M. Björnstjerna ha ordagrant återgivits, liksom dess lögnaktiga styrkeuppgift 3300 man, och uttrycket att Döbeln var »allt för het att vänta, allt för modig att låta någon fara uppehålla sig» är en tydlig reminiscens av rapporten⁵. C. M. Björnstjerna hade emellertid vetskap om ett faktum, som ej nämndes däri, nämligen att fadern sändes med order om halt. Han fann då ingen annan lösning än att denne, när han vid sin framkomst till andra brigaden fann anfallet vara i full gång, *underlät* att framföra orden! På grundval av denna orimliga konstruktion kunde han sedan skildra sin fader såsom en av de främsta under stormningen, en av de tappre, vilka kunde säga: »Jag var med vid Lappo kyrkoby den 14 juli»⁶.

¹ Adlercreutz' anf. rapport.

² S. Carlsson, Gustaf IV Adolfs fall (1944), s. 24 ff.

³ E. G. v. Döbeln, a. a., II, s. 18 f.

⁴ Waller (a. a., s. 51 not 75) åberopar det, om än med tvekan.

⁵ Anteckningar af grefve Magnus Björnstjerna, utg. efter hans död, I (1851), s. 283, 286, 292 f. Då C. M. Björnstjerna hela tiden låtit fadern tala i jag-form, kom denne här att framstå som något skrytsam. Detta föranledde följande passus: »Må det ej anses alltför skrytsamt, att jag derur (ur rapporten) meddelar de rader, som närmare röra mig».

⁶ Björnstjerna, a. a., I, s. 286 f.

Det kan ej utrönas, om Björnstjerna fick med sig även Döbelns rapport till högkvarteret eller om man nöjde sig med att skicka Adlercreutz'. I varje fall har Döbelns rapport, såsom redan framhållits, gått förlorad. I motsats till en tidigare, vida mindre betydelsefull rapport av hans hand blev den ej tryckt i bulletinerna¹. Det kan ej fastställas, om rapporten »kom bort» redan vid Lappo eller först i konungens högkvarter. Att den ej fick någon publicitet är i varje fall lätt att förklara: det fanns alltför många personer, som kunde ha konstaterat dess osannfärdighet.

På Gustaf IV Adolf gjorde budskapet från Lappo ett starkt intryck. Segern betecknades av honom som »betydelig», och han var under den följande tiden mycket optimistisk². Belöningarna till de agerande uteblevo inte. Döbeln blev riddare av Svärdsorden med stora korset, Björnstjerna major och överadjutant³. Adlercreutz fick ingen omedelbar befordran, men segern vid Lappo spelade utan tvivel en stor roll för hans upphöjelse i friherrligt stånd den 30 september. När Döbeln ett år senare blev förbigången vid de talrika nådevedermälena i samband med Carl XIII:s kröning, erinrade han i sin förtrytelse bl. a. om sin »brillanta affaire vid Lappo»⁴. Myten om »den sköna dagen på Lappos fält» och om Döbeln som »Lappos hjälte» var skapad.

Denna myt hade då redan gjort obotlig skada. Gustaf IV Adolf, som saknade all förmåga att genomskåda sina underordnades finter, hade av Adlercreutz' rapport inhämtat, att 3300 svenskar under en klok ledning kunde besegra 6000 ryssar. Det var då inte så underligt, att han, såsom påståtts, ej ville räkna bataljonerna, emedan Sveriges konungar ej haft för sed att göra det⁵, och att han inför den olyckliga landstigningen vid Helsinge hävdade, att en styrka på 3000 man »fordom ansedts som betydlig, då den utgiordes af sven-

¹ Betr. denna rapport se Waller, a. a., s. 22 not 18.

² S. Carlsson, Gustaf IV Adolf (1946), s. 168 f.

³ Waller, a. a., s. 52, s. 53 not 89.

⁴ Waller, a. a., s. 223.

⁵ Waller, a. a., s. 63 not 48.

skar»¹. Den omtalade moraliska vinsten av slaget vid Lappo var således för samtiden av tvivelaktigt värde, då den högste krigsherren till följd av sina felaktiga informationer stärktes i sin redan förut alltför stora optimism. Även den strategiska vinsten var förvisso obetydlig. Fältmarskalken Klingspor, som själv ej skördade någon direkt berömmelse av slaget, framhöll i sin rapport, att segern var dyrköpt och att fienden intagit en säker och fördelaktig ställning².

Den 13 mars 1809 arresterades Gustaf IV Adolf. En av anklagelserna mot honom var den, att han underskattat de militära svårigheter, som hans utrikespolitik fört med sig. Den som verkställde arresteringen var Carl Johan Adlercreutz — den förnämste upphovsmannen till myten om slaget vid Lappo, vilken vilselett såväl konungen som eftervärlden om slagets och segerns verkliga innebörd.

¹ S. Carlsson, Gardesregementenas degradering 1808, HT 1943, s. 370.

² Klingspors rapport 20/7 1808, tr. bland Bulletiner från finska arméen 27/7 1808.

Sten Carlsson.